

Liberalismin aika – uhka vai mahdollisuus?

Sosialismi, konservatismi ja liberalismi ovat keskeisiä yhteiskuntaa ymmärtäviä teoreettis-ideologisia ajatusrakennelmia, joista on johdettu useita erilaisia versioita tutkimuksen ja politiikan perustaksi. Suomessa tästä kolmikosta ensimmäinen tunnetaan erityisen hyvin syistä, joita tässä on mahdotonta eritellä kattavasti. Liberalismi ja konservatismi ovat jääneet sosialismia huomattavasti vähäisemmälle huomiolle tutkimuksessa, politiikan teossa ja yleisessä mielipiteessä.

Liberalismin näkökulmasta tämä on murheellista mm. seuraavista syistä. Liberalismilla on ollut merkittävä asema Suomen poliittisessa historiassa. Se on vaelinut renessanssin ja reformaation perintöä poliittisessa elämässä. Samoin poliittiset käytäntömme ja instituutiomme ovat suurelta osin liberalisoituneet viime aikoina. Liberalismi on myös tuonut poliittiseen elämäämme suvaitsevaisuutta, tasa-arvoa ja oikeudenmukaisuutta. Vastaavia käsitteitä tai sanoja tänään käyttävät ihmiset eivät useinkaan tunnista niiden yhteyttä liberalismiin.

Liberalismi ja sen saavutukset otetaankin kehittyneissä demokratioissa itses-täänselvyyksinä. Monet kansakunnat yrittävät tänään siirtää sitä poliittiseen kulttuuriinsa. Kokemukset näistä maista osoittavat konkreettisesti, että liberaali demokratia ja markkinatalous eivät synny yhdessä yössä eikä lakeja säätämällä. Sosialismin tavoin liberalismi synnyttää sitä kannattavan ja liikkeessä pitävän henkisen tietoisuuden, tradition ja rakenteet. Mm. tämä tietoisuus saa ihmiset auttamaan vapaaehtoisesti lähimmäisiään. Vapaaehtoinen työ ja toiminta ovat olleet aina ominaisia liberaaleille yhteiskunnille, joissa ne ovat myös taantuneet liberalismin menettäessä otetaan muille ajattelutottumuksille.

Ajatellaan Eurooppaa liberalismien näkökulmasta. Läntisessä Euroopassa renessanssi ja reformaatio loivat perustaa 1700-luvulla syntyvälle liberalismille. Tämä liike tunnisti pakko- ja mielivallan yhteiskunnassa ja vaati ihmisten vapauttamista toisten ihmisten mielivallasta ja lakien valtaa yhteiskuntaan. Renessanssin suurimpia saavutuksia oli ihminen, jolla oli oma tahto, ainutlaatuinen luonne ja omia toiveita siitä, kuinka hän haluaa elää oman elämänsä. Tästä modernin yhteiskunnan liikkeelle lähdöstä alkoi rakentua aikamme individualistinen yksilö ja yhteiskunta.

Renessanssin ohella reformaatio oli ja on eräs suurista vapauttavista voimista Euroopassa. Moderniteetin projektissa sen merkitys saattaa olla jopa renessanssia suurempi. Reformaatio erotti toisistaan kirkon ja valtion, teko, jolla on ollut huomattava yhteiskunnallinen vaikutus. Uskonelämän privatisoituminen näkyi tosin paradoksaalisesti valtiokirkon (hallitsijakirkon) syntyä. Reformaatiolle uskominen on yksilön mielentila, jota ihmisen henkiset vaikuttimet pitävät yllä.

Renessanssin ja reformaation hengessä liberalismi vaati ihmisille vapautta elää elämänsä haluamallaan tavalla. Tämä vapaus ei ollut kuitenkaan kanssaihmisistä piittaamatonta vapautta, joksi se nykyään niin usein ymmärretään. Tiivistetysti liberalismi voidaan kuvata vastuuntuntoiseksi vapaudeksi. Liberalismi siis ymmärtää, että ihminen ei voi saavuttaa mitään merkittävää kieltäytymällä yhteistyöstä muiden ihmisten kanssa. Liberalismille individualismi on aina merkinnyt vapaaehtoista yhteistyötä ja pakon minimointia ihmisten välisistä sosiaalisista suhteista. Valtiolle liberalismi antoi yhteiskunnassa monopolioikeuden pakkovallan käyttöön pakon, vilpin ja väkivallan torjumiseksi. Liberalismin eräs suurimmista saavutuksista onkin ollut teoria valtiosta ja valtiovallan käytöstä kansalaisten keskinäisenä sopimisena.

Lukuunottamatta liberalismien anarkisteja, joita löytyy myös sosialismin piiristä, liberalismi osoitti valtiovallan ensiarvoisen merkityksen yhteiskunnan kehitykselle

korostamalla ihmisen vapautta lakien puitteissa. Liberalismille valtio on suuri mahdollistaja, mutta myös suuri tuhoaja. Jos valtio on näin tärkeä instituutio ihmisten elämässä, siitä on voitava keskustella jatkuvasti ja kiihottomasti, vaatimus, joka on tänään erittäin ajankohtainen.

Tieteessä useat keskeiset ajattelijat luetaan liberaaleiksi ajattelijoiksi: Machiavellia voidaan pitää liberaalina ajattelijana siitakin huolimatta, että hän osoitti lähes tunteettomasti kuinka valtaa tavoitellaan, ylläpidetään ja käytetään. Näin hän siis paljasti vallankäytön monet kasvot. Machiavelli näyttää todellakin kuvanneen jotain pysyvää ihmisessä, jolle avautuu mahdollisuus valtaan. Hobbes osoitti ne syyt, joiden vuoksi ihmisten on kannattavaa hyväksyä valtio. Muista liberaaleista ajatteliijoista mainittakoon vielä John Locke, David Hume, Adam Smith, Benjamin Constant, Francois Guizot, Immanuel Kant, Wilhelm Humboldt, Eugen Böhm-Bawerk, Carl Menger, Ludwig von Mises, Friedrich A. Hayek, James Buchanan jne. Liberaalien ajattelijoiden kattava luettelo on liian pitkä otettavaksi esille tässä yhteydessä.

Liberalismi on vaikuttanut myös sellaisiin ajattelutapoihin, joita tänään pidetään liberalismiin vastaisina voimina. Liberalismin vaikutuksesta Hayek mainitsee juuri suomennetussa kirjassa Kohtalokas ylimieli (Art House 1998, s 207), että tutustuttuaan Jevonsin ja Mengerin teoksiin Karl Marx näyttää täysin luopuneen pääomaan kohdistuvista tutkimuksistaan. Jos asia on todellakin näin, jatkaa Hayek, Marxin seuraajat eivät näytä olleen yhtä viisaita kuin hän itse. Presidentti Koiviston tunnetuksi tekemä sosiaalidemokratian teoreetikko Bernstein pitää aatettaan liberalismiin henkisenä perillisenä.

Jo edellä sanotun perusteella on monia hyviä syitä tutkia liberalismia. Tampereen yliopistossa keväällä 1998 pidetty seminaari liberalismista mahdollisuutena tai uhkana osoitti, että tieteessä liberalismi ei ehkä sittenkään ole ollut aivan yhtä huonossa maineessa kuin politiikassa ja yleisessä mielipiteessä. Tämän havainnon vahvistaa konkreettisesti Hallinnon Tutkimuksen teemanumero liberalismista, johon on koottu lähes kaikki seminaarissa pidetyt esitelmät. Valittava asia on, että seminaarimme produktiivinen ilmapiiri ja syvälliset keskustelut eivät välity lukijoillemme.

Hallinnon Tutkimuksen lukijoilla on nyt mahdollisuus perehtyä liberalismiin tutkimuksellisiin ulottuvuuksiin. Olisi toivottavaa, että artikkelit saisivat vastakaikua lukijoiltamme. Toivottavaa olisi, että artikkeleiden viesti kantautuisi myös poliitikan ja julkisen sanan puolelle, tarvitaan valistunutta keskustelua liberalismiin ja sen vaihtoehtojen tarjoamista mahdollisuuksista. Uskomme, että teemanumeromme on avaus Suomessa keskusteluille, joiden toivossa se julkaistaan.

Olavi Borg Risto Harisalo Lauri Mehtonen